

CUMALIKIZIK VE ÇATILAR

Dr. Z. Sevgen PERKER
Uludağ Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi
Mimarlık Bölümü, Görükle Kampüsü, Bursa

1. Giriş

Bursa kent merkezine yaklaşık 12 km uzaklıkta olan Cumalıkızık Yerleşimi, Uludağ'ın kuzey yamaçlarında konumlanmıştır. Kuruluşu 1300'lü yıllara dayanan Cumalıkızık, Osmanlı'nın Bursa'yı ele geçirmesinden sonra Kayı Boyu Türkleri'nden Kızıklar'ın kurduğu yedi köyden biridir. Günümüzde sözü edilen yedi köyden beş tanesi ayakta kalabilmiş (Cumalıkızık, Hamamlıkızık, Derekızık, Fidyekızık, Değirmenlikızık), ancak Cumalıkızık dışındakiler özgün mimari dokularını koruyamamıştır. Muhtarlıktaki 1685 tarihli vakfiye belgesine göre Orhangazi Vakfiyesi'ne bağlı bir vakıf köyü olarak kurulmuştur [1].

Cumalıkızık Yerleşimi'nde bulunan geleneksel konutlar, Osmanlı sivil mimarisinin özelliklerini gösteren ve aynı zamanda halk kültürünün de yansıması niteliğini taşıyan yapılardır. Cumalıkızık yerleşimi makro ölçekten mikro ölçeğe kadar incelendiğinde bölgenin en önemli özelliğinin yöresel malzeme ile oluşturulmuş yaşam kültürü olduğu dikkati çekmektedir [2, 3].

2. Cumalıkızık Geleneksel Konutlarında Çatılar

Konutun dış etkilere karşı korunmasını sağlayan çatı ve saçak düzenleri işlevsel olmalarının yanı sıra kütleli biçimlenme açısından da oldukça önemli unsurlardır [4]. Bu bağlamda Cumalıkızık'ın bütüncül geleneksel dokusunun biçimsel ifadesinde üst örtüler büyük önem taşımaktadır. Özellikle yoğun kış koşullarının yaşandığı, Uludağ'ın yamacında bulunan yerleşimde geleneksel konutların yağışlara karşı korunmasını sağlayan çatı düzenleri ve aynı zamanda sokak dokusunun ve yapı cephelerinin de bir parçası olarak değerlendirilebilecek saçak düzenleri, özgün dokuyu oluşturan önemli unsurlardandır.

2.1. Sistem Kurgusu

Bilindiği gibi yöresel, kırsal mimarinin en önemli özelliklerinden bir tanesi yerel malzeme kullanımüdür. Anadolu'nun pek çok kırsal yerleşimde bulunan geleneksel konutların ana yapı malzemelerinin yakın çevreden elde edilmesi anlayışı Cumalıkızık geleneksel konutlarının oluşturulmasında da hakim olan bir anlayıştır. Geçmişten günümüze insanın barınma gereksinimini karşılamakta kullandığı ahşap malzeme, Cumalıkızık geleneksel konutlarının çatı kurgusunda da yerini almıştır. Yerleşime yakın bir mesafede kestane ve karaçam ormanlarının bulunması Cumalıkızık geleneksel konutlarının ahşap elemanlarının çoğunlukla sözü edilen ağaç türlerinden temin edilmesine neden olmuştur. Bu bağlamda çatılarda da sistemi oluşturan elemanlarının genellikle kestane ağacından üretildiği görülmekte, yer yer ise karaçam kullanımına rastlanmaktadır.

Cumalıkızık geleneksel konutlarında beşik ve kırma çatı formları ile karşılaşılmaktadır. Genellikle oturtma çatı konstrüksiyonuna sahip olan geleneksel konutlarda 6 / 12 cm, 7 / 14 cm, 8 / 16 cm kesitlerindeki ahşap kirişler, uçları taşıyıcı duvarlar üstündeki taban kirişine oturacak şekilde yerleştirilmiştir. Araları her bir konuttaki mekân genişliğine ve çatı yüküne bağlı olarak değişmektedir. Genellikle 8 / 12 cm ve 10 / 12 cm kesitlerinde olan aşıklar ise 8 / 8 cm, 10 / 10 cm, ve 12 / 12 cm kesitlerindeki ahşap dikmeler yardımıyla bu kirişlere taşınmıştır. Yaklaşık 2,5 – 3 m aralıklar ile düzenlenmiş olan aşıklar üzerine 5 / 10 cm kesitindeki mertekler yerleştirilmiştir. Mertekler üzerinde ise 2 – 2,5 cm kalınlığında, 10 – 20 cm genişliğinde ve farklı uzunluklarda olan örtü altı kaplamaları bulunmaktadır.

2.2. Örtü Gereçleri

Cumalıkızık geleneksel konutlarının çatı örtü gereci alaturka kiremittir. Alaturka kiremitler, çatının taşıyıcı sistemi üzerine uygulanan kaplama tahtalarının üzerine uygulanmış olup birbirleri ile bindirme tekniği ile birleştirilmişlerdir. Bölgede şiddetli lodosun hakim olması nedeniyle ise örtü gerecinin uçmaması için, çatı üstlerinde yer yer taş kullanıldığı izlenmektedir.

2.3. Saçak Biçimlenişleri

Cumalıkızık geleneksel konutlarında, çatı merteklerinin ya da tavan kirişlerinin dışarı doğru uzatılması ile oluşturulan saçakların genişlikleri 60 – 120 cm arasında değişmektedir. Cumalıkızık geleneksel konutlarında saçak altları genellikle kaplamasız bırakılmış, kırma çatılarda köşe saçak dönüşleri ise kimi kez yuvarlatılmıştır [5, 6]. Sayılan özellikleri nedeniyle saçakların işlevselliğinin yanı sıra geleneksel konutun cephe biçimlenişine de katkıda buldukları söylenebilmektedir. Diğer yandan Cumalıkızık geleneksel konutlarının saçakları, genişlikleri nedeniyle, insanların dar sokaklarda, yağışlardan etkilenmeden yürümelerini olanaklı hale getirmekte, bu yönleriyle de kentsel bir eleman olarak değerlendirilebilmektedirler. Cumalıkızık geleneksel konutlarının saçakları kimi kez yapıların üst katlarındaki plan düzeninden kaynaklanan girintilere ya da çıkmalara göre biçimlenmekte, kimi kez ise yapıların üst katındaki hareketlerden etkilenmeksizin bütün bir anlayış sergilemektedir.

3. Cumalıkızık Geleneksel Konut Çatılarının Korunmasında Olanaklar, Sorunlar ve Çözümler

Geçmişten günümüze, özellikle kestane ağacının olumlu özellikleri / dayanımı, Cumalıkızık geleneksel konutlarının diğer taşıyıcı sistem elemanlarının yanı sıra çatı sistemi elemanlarının da uzun ömürlü olmasını sağlamıştır. Ayrıca bir süredir sit alanı kapsamında korunmakta olan Cumalıkızık geleneksel konutlarının, en az resmi işlem ile ve en kısa sürede yapılabilecek bakım ve onarımları “çatı” konusundadır. Bu durum da geleneksel konutların çatı kurgularının geçmişten günümüze ulaşmasını kolaylaştırmıştır.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının korunmaları “çatılarının korunması” na bağlıdır. Bilindiği gibi, yapıyı üstten örten ve böylelikle yapıyı oluşturan tüm sistem elemanların yaşamını bir anlamda garanti altına alan çatının yıpranması halinde bütün bir

konutun kaybedilmesi için bir kış mevsimi yeterli olmaktadır. Bu bakımdan çatıların korunması büyük önem taşımaktadır.

Yapılan araştırmalar yoğun kış koşullarının etkili olduğu ve buna bağlı olarak çok fazla yağış alan Cumalıkızık'ta çatılarda kullanılan eleman ve malzemelerin özellikle su, nem ve yoğunlaşma etkisiyle önemli ölçüde bozulduğunu göstermektedir [5]. Ahşap çatılar nem, ısı farklarından kaynaklanan yoğunlaşma vb. etkiler nedeniyle biyolojik oluşumlar açısından da uygun koşullara sahiptir. Cumalıkızık geleneksel konutları ile ilgili yapılan araştırmalar çatı elemanlarında beyaz çürüklük mantarları, yumuşak çürüklük mantarları ve küf mantarlarının etkisiyle bozulmalar meydana geldiğini göstermektedir [5]. Cumalıkızık geleneksel konutlarının çatı kurgusunu oluşturan elemanların bozulmasına neden olan diğer bir önemli etki ise bakımsızlık etkisidir.

Cumalıkızık geleneksel konutlarında çatı kurgusunu oluşturan ahşap elemanların tümüyle gözden geçirilmeleri, geri döndürülemeyecek biçimde bozulmaya uğramış elemanların uygun ahşap elemanlar ile değiştirilmeleri gerekmektedir.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının çatı kurgusunda görev üstlenen ahşap elemanların gerek biyolojik oluşumlardan gerekse nem etkilerinden bozulmamaları ve uzun ömürlü olabilmeleri için emprenye edilmeleri gerekmektedir.

Cumalıkızık geleneksel konutlarının çatıları özgün durumlarında ısı ya da su yalıtımı için ayrı bir malzeme barındırmamaktadır. Bu durum dönemsel olarak çok doğaldır. Ancak çatıların daha iyi korunabilmeleri için onarımlarda su yalıtımı ve ısı yalıtımı uygulamasının yapılması gerekmektedir.

4. Kaynaklar

[1] Anonim, (1999). Bursa Büyükşehir Belediyesi Yerel Gündem 21 Cumalıkızık Koruma Yaşatma Projesi. Özsan Matbaacılık, Bursa.

[2] Kaprol, T. (2002). Cumalıkızık'da Yaşayan Halk Mimarisi, 1. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt.1., s. 285-291, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.

[3] Perker, Z.S. (2002). Halk Mimarisi ve Cumalıkızık Örneği, 1. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu Bildiri Kitabı, Cilt.1., s.273 – 284, Uludağ Üniversitesi Yayını, Bursa.

[4] Akdemir, Z., Korkmaz, E. (2010). Geleneksel Konut Dokularında Malzemenin Çatı ve Cephe Kuruluşuna Etkileri, 5. Ulusal Çatı & Cephe Sempozyumu Bildirisi, İzmir.

[5] Perker, Z.S. (2004). Geleneksel Ahşap Yapılarımızda Kullanım Sürecinde Oluşan Yapı Elemanı Bozulmalarının Cumalıkızık Örneğinde İncelenmesi, Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Bursa.

[6] Perker, Z.S., Akıncıtürk, N. (2011). Geleneksel Cumalıkızık Evlerinde Ahşap Konut Sistemi, Uludağ Üniversitesi Mühendislik – Mimarlık Fakültesi Dergisi, Cilt: 16, Sayı:1, Bursa.